

ISSN: 1814 - 6961
E-ISSN: 2788-9718

ОТАН ТАРИХЫ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

**Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2022, № 1 (97)**

1 /2022

Құрылтайшы:
Казақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ғылым Комитеті
III.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты

Бас редакторы:
Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы

Редакциялық алқа:

Абдырахманов Т.А. (Бішкек, Қыргызстан), Аблажей Н.Н. (Новосибирск, Ресей), Аяған Б.Г. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Әбусейітова М.Х. (Алматы, Қазақстан), Әбіл Е.А. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Әжіғали С. (Алматы, Қазақстан), Әлімбай Н. (Алматы, Қазақстан), Жұмағұлов К.Т. (Алматы, Қазақстан), Көмеков Б.Е. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Кудряченко А.И. (Киев, Украина), Любичанковский С.В. (Орынбор, Ресей), Мұқтар Ә. (Атырау, Қазақстан), Петер Финке (Цюрих, Швейцария), Смағұлов О.С. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Сыдықов Е.Б. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Уяма Томохико (Саппоро, Жапония)

Жауапты редактор:
Құдайбергенова Айжамал Ибрагимқызы

Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Жауапты хатшы
Мурзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Техникалық хатшылар:
Зікірбаева В.С., Бауыржан С.

Редакцияның мекен-жайы:
050100, Қазақстан Республикасы,
Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
III.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>
Тел.: +7 (727) 272-46-54.
E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж қуәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргендегі міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Toleubayev A.T. Gundar memlekети–turki memlekettiliginin bastaу//Bayyrғы turki orkeniyeti: zhazba yeskertkishter (Qazaqstan Respublikasy tauyelsizdiginin 10 zhyldyгyna arnalǵan khalyqaralyq ǵylymi-teoriyalыq konferentsiya materialdary Astana. 2001.18-19 мамыр) [The state of the Huns - the beginning of the Turkic statehood // Ancient Turkic civilization: written monuments (materials of the international scientific-theoretical conference dedicated to the 10th anniversary of independence of the Republic of Kazakhstan.] Almaty. 2001. 584 p [in Kazakh].

Chorotegin K. Rasseleniye mongol'skikh i tyurkskikh plemen v regionakh Tsentral'noy Azii do mongol'skikh vremen (po musul'manskim istochnikam IX-XIII v.v)[Settlement of Mongolian and Turkic tribes in the regions of Central Asia before Mongol times (according to Muslim sources IX-XIII centuries)]. Bishkek: Ylym, 1995. 12 p [in Russian].

Yakubovskiy A.K. Stolitsa Zolotoy Ordy–Saray Berke [The capital of the Golden Horde is Saray Berke]. Moscow.: Publishing house. GAIMK. 1932. 8 p [in Russian].

FTAMP 03.41.91

DOI 10.51943/1814-6961_2022_1_209

СЫГАНАҚ ҚАЛАШЫГЫНДА ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРИ

Жетібаев Көпжасар Мұстафаұлы^{1*ID}, Сиздиков Багдаulet Сапарбайұлы^{1*ID},
Арынов Қуаныш Сүйіндікұлы^{1ID}, Бахтыбаев Мәлс Маратұлы^{1ID}

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

*Автор корреспондент

E-mail: kopzhasar.zhetibayev@ayu.edu.kz (Жетібаев), bagdaulet.sizdikov@ayu.edu.kz (Сиздиков), kuanysh.arynov@ayu.edu.kz (Арынов), mels.bakhtybayev@ayu.edu.kz (Бахтыбаев)

Түйіндеме. Сығанақ қалашығының ежелгі тарихы топырақ астында жатқандығы баршаға мәлім. Оның мұрагаты археологиялық деректер болып табылада. Соңдықтан да төл тарихымызбен мәдени ескерткіштерімізді зерттей келе, өткен тарихымыз берін мәдениетімізді өскелен үрпакқа және әлемге таныта аламыз. Сонымен қатар, бүлініп жатқан тарихи ескерткіштерімізді қайта қалпына келтіре отырып, келешек үрпакқа сақтап, мұра етіп қалдыра аламыз. Осы мақсатта, тарихи деректерде кездесетін Сығанақ қалашығында жүргізілген археологиялық ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерін талдау, ғылыми айналымға енгізу дік жөн санадық.

Мақалада Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетіне қарасты Археология ғылыми-зерттеу институтының ғылыми қызыметкерлерінің ортағасырлық Сығанақ қалашығында жүргізген далалық зерттеу жұмыстары баяндалады. Мақалада зерттеу жұмыстары барысында №18 қазба және №1 кесіндіде жүргізілген қазба жұмыстарының нәтижесі және оның екі құрылыш кезеңнен тұратындығы көрсетілген. Қазба барысында алынған заттай деректерге талдау жасай отырып, жоғарғы қабатының XVII–XVIII ғасырлар аралығына жататындығы, ал төменгі қабаттың XV–XVI ғасырлар аралығына жататындығы анықталды. Сонымен қатар, аталмыш аланда жүргізілген қазба жұмыстары барысында бір өзүетке тиесілі жерлеу орны сипатталады. №1 кесіндіден алынған құмыралар мен керамика сыйықтарына талдау жасай отырып, жоғарғы қабатының XIX ғасырға жататындығы, ал төменгі қабаттың XVII–XVIII ғасырлар аралығына жататындығы анықталды.

Кілт сөздер: Сығанақ, қақпа, қамал, Сырдария, ортағасырлық қалалар.

Мақала «Тарихи-мәдени мұранысанды – ортағасырлық Сығанақ қалашығында кешенді археологиялық зерттеулер жүргізу» тақырыбындағы ғылыми жоба негізінде дайындалды (BR10965310, келісім шарт № 376) КР БФМ.

МРНТИ 03.41.91

РЕЗУЛЬТАТЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ГОРОДИЩА СЫГАНАК

Жетібаев Көпжасар Мұстафаевич^{1*ID}, Сиздиков Багдаulet Сапарбаевич^{1*ID},
Арынов Қуаныш Сүйіндікович^{1ID}, Бахтыбаев Мәлс Маратович^{1ID}

¹Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави, г. Туркестан, Казахстан

*Автор корреспондент

E-mail: kopzhasar.zhetibayev@ayu.edu.kz (Жетибаев), bagdaulet.sizdikov@ayu.edu.kz (Сиздиков),
kuanysh.arynov@ayu.edu.kz (Арынов), mels.bakhtybayev@ayu.edu.kz (Бахтыбаев)

Аннотация. Как известно, древняя история города Сыганак лежит под землей. В его архиве имеются археологические данные. Поэтому, изучая нашу собственную историю и памятники культуры, мы можем познакомить подрастающее поколение и весь мир с нашей историей и культурой. Кроме того, мы можем восстановить наши поврежденные исторические памятники и передать их будущим поколениям. Для этого мы решили проанализировать результаты археологических исследований в городе Сыганак, которые встречаются в исторических данных, и ввести их в научный оборот.

В статье освещаются полевые исследования научных сотрудников Научно-исследовательского института археологии Международного казахско-турецкого университета имени Ходжа Ахмеда Ясави в средневековом городище Сыганак. В статье освещены результаты раскопок, проведенных на раскопе №18 и разрезе №1, и показано, что он состоит из двух этапов строительных горизонтов. В результате проведенных анализов сосудов и фрагментов керамики, было установлено, что верхний слой относится к XVII–XVIII вв., а нижний – к XV–XVI вв. Кроме того, в ходе раскопок на данном объекте было открыто и описано в данной статье семейное захоронение. Анализируя фрагменты горшков и фрагментов керамики, полученные из разреза №1, установлено, что верхний слой относится к XIX веку, а нижний – к периоду XVII–XVIII веков.

Ключевые слова: Сыганак, ворота, стена, Сырдарья, средневековые, средневековые города.

IRSTI 03.41.91

RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES IN THE CITY OF SYGANAK

Zhetibayev Kopzhasar Mustafauly^{1ID}, Sizdikov Bagdaulet Saparbaevish^{1*ID},
Arynov Kuanish Suyundikulu^{1ID}, Bakhtybayev Mels Maratovich^{1ID}

¹Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan.

*Corresponding Author

E-mail: kopzhasar.zhetibayev@ayu.edu.kz (Zhetibayev), bagdaulet.sizdikov@ayu.edu.kz (Sizdikov),
kuanysh.arynov@ayu.edu.kz (Arynov), mels.bakhtybayev@ayu.edu.kz (Bakhtybayev)

Abstract. As known, the ancient history of the city of Syganak lies underground. There are archaeological data in its archive. Therefore, by studying our own history and cultural monuments, we can acquaint the younger generation and the whole world with our history and culture. In addition, we can restore our damaged historical monuments and pass them on to future generations. To do this, we decided to analyze the results of archaeological research in the city of Syganak, which are found in historical data, and introduce them into scientific circulation.

The article highlights the field research of researchers of the Scientific Research Institute of Archeology of the H.A. Yasawi International Kazakh-Turkish University in the medieval settlement of Syganak. The article highlights the results of excavations carried out at excavation site No. 18 and section No. 1, and shows that it consists of two stages of building horizons. After analyzing the vessels and fragments of ceramics, it was found that the upper layer belongs to the XVII–XVIII centuries, and the lower one to the XV–XVI centuries. In addition, during the excavations at this site, a family burial was discovered and described in this article. Analyzing the fragments of pots and pottery fragments obtained from section No 1, it was established that the upper layer belongs to the 19-th century, and the lower one, to the period of the 17-th-18-th centuries.

Key words: Syganak, gate, castle, Syrdarya, middle ages, medieval cities.

Кіріспе. Қазақ даласының қай өңірін алғып қарасақта тарихқа толы екенін көруге болады. Қазақстан жерінде өмір сүрген сақ, ғұн, үйсін, қаңғыл т.б. көптеген тайпалар өздерінің қалыптастырыған мәдениетін тарихта қалдырып отырған. Бізге жетіп отырған қазіргі таңдағы тарихи ескерткіштеріміз соның күесі болып табылуда. Тарихи мұраларымыздың арасында еліміздегі ортағасырлық қалалардың орны ерекше. Сырдың ортанғы және төменгі ағысында орналасқан қалалар еліміздің өткен тарихы жайында құнды мағлұматтар беруде. Ұлы Жібек жолының бойында бой көтерген ортағасырлық қалалар өз кезеңінде мәдениеті мен экономикасы, қолөнері мен саудасы, егіншілігі мен мал шаруашылығы қатар дамыған орталықтар болды. Мақаламызда Ұлы Жібек жолы бойындағы ортағасырлық ірі орталықтардың бірі болған Сыганак қаласында жүргізілген археологиялық ғылыми-зерттеу жайында сыр шертпекпіз.

Улы Жібек жолы бойындағы ірі ортағасырдағы қалалардың бірі Сығанақ қаласы – Қызылорда облысы, Жаңақорған ауданы Сұнақ ата ауылынан солтүстік батысқа қарай 2 шақырым жерде орналасқан. Өткен тарихымызда Қыпшақ хандығының (XI–XIII ғғ.), Ақ Орданың (XIV–XV ғғ.), Қазақ хандығының (XV–XVI ғғ.) астанасы болған (Жолдасбаев, 2009: 3) бұл қалашық қазіргі кезге төбе ретінде келіп жеткен. Ауыл тұрғындары қалашықтың орны бір кездері айтартықтай биік төбе болғандығын, 1960 жылдардан кейін аграрлық саясат негізінде қолға алынған күріш шаруашылығы салдарынан төбе маңындағы жерлер күріш егістігіне айналуының нәтижесінде жер асты суларының қөтеріліп биік төбе ретінде сакталып келген қалашық орнының шөге бастағандығын тілге тиек етеді. Сонымен қатар, XVIII ғасырдың соңында тіршілігі тоқтаган ескерткіш орны маңайдағы тұрғындардың зиратына айналып, мәдени қабаттарының бұзылу қауіпіне дейін жеткен.

Биік қорған қабырғасымен қоршалған Сығанақ қалашығының өткен тарихын кешенді тұрде зерттеу, ескерткіштің Қазақ хандығы тұсындағы рөлі мен маңызын анықтау, қалашықты танымал ету үшін негіз жасау, ескерткішті қасиетті, жергілікті, халықаралық туризм бағыттарында қолданыска енгізу бүтінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылада.

Материалдар мен әдістер. Мемлекетіміздің тарихи қалыптасуындағы ортағасырлық Сығанақ қалашығының рөлін анықтау мақсатында археологиялық ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізіліп келеді. Ортағасырлық жазба деректерді археологиялық қазба жұмыстарының нәтижелерімен салыстыра отырып, ескерткіштің пайда болу, даму және құлдырау кезеңдері, қаланың әлеуметтік-экономикалық ерекшелігі мен даму заңдылықтарын анықталуда. Сығанақ қалашығының ортағасырлар кезеңіндегі маңызы мен рөлі және оның мемлекетіміздің тарихи қалыптасуына қосқан үлесі туралы деректер топтастырылада. Сонымен қатар, археологиялық материалдарды зерттеу, өндөу және талдау әдістемесін, оның ішінде қазіргі заманғы технологиялар мен зерттеулерді пайдалана отырып ескерткіштің өткен тарихы зерттелуде. Сабактас пәндердің мамандары мен реставраторларды ғылыми-зерттеу жұмысына тарта отырып, табылған жәдігерлерді химиялық тазарту, консервациялау, жетіспейтін бөліктерді қайта жаңарту жұмыстары жүргізілуде. Сонымен қатар, ескерткіштің фотофиксациясы анықталуда.

Талқылау. Алғашқы орыс ғалымдарының зерттеулеріне қарағанда Сығанақ қаласына XIX ғасырдың екінші жартысында көніл бөле бастағандығын анғаруға болады. Алғаш рет 1867 жылы орыс археологиялық комиссиясының тапсырмасы бойынша археолог П.И. Лерх Түркістан аймағындағы ортағасырлық қалаларды зерттеу мақсатында жіберіледі. Ғалым қалада болып, оның қай жерде орналасқандығы туралы және сол кездегі сақталуы жайында ақпарат берген (Лерх, 1870: 38). Ал 1892 жылы өлкетанушы Е.А. Смирнов Ташкенттен Қызылордаға жасаған барлау жұмыстары кезінде Сығанақ қаласында болып, оның аумағымен, Төменарық пен қаланың суландыратын жүйесін сипаттаған. Өкінішке орай, қала туралы ешқандай мағлұмат келтірмеген (Смирнов, 1897: 7). Ал, 1899 жылы Түркістан өлкетану бөлімінің менгерушісі В.А. Каллаур қалага барлау жұмысын жүргізіп, оның топографиясын сипаттаған және қаланың шығыс қақпасының алдындағы 100 м жердегі мешіттің жобасын қағазға түсіреді. Сонымен қатар ғалым ортағасырлық Сығанақ қаласын сипаттай келе, қала қамал қабырғаларымен қоршалғандығы жайында, қызыл кірпіштен жасалған мешіт күмбездері жартылай сақталғандығы жайында мағлұматтар береді (Каллаур, 1900). 1906 жылы қалада археолог И.А. Кастанье зерттеу жұмыстарын жүргізіп, В.А. Каллаурдың қала туралы жазған мағлұматтарын толықтыра түседі (Кастанье, 1911: 189–192).

1927 жылы РА-ның жаңындағы Материалдық мәдениет институтының тапсырмасы бойынша Сығанақ қаласында А.Ю. Якубовский зерттеу жұмыстарын жүргізеді. Ол қаланың топографиясына ерекше көніл бөліп, қала жаңындағы сақталып тұрған ескерткіштердің суретін түсіріп, сипаттайтын. Сонымен қатар, ғалым қала туралы мағлұматтарды жинақтай отырып, ғылыми мақаласын жарыққа шығарады (Якубовский, 1929: 123–159).

1947 жылы қалага ОҚАЭ-ның жетекшісі А.А. Бернштам ескерткіш аумағында болып, қаланың топографиялық жобасын түсіріп, жинастырылған материалдар негізінде қаланың б.з.б. кезеңнен, яғни, қанлы дәүірінен бері өмір сүріп келе жатқандығы туралы мағлұмат келтіреді (Бернштам, 1949: 59–99). Сонымен қатар, қалада ОҚАЭ-ның мүшесі Е.И. Агеева мен Г.И. Пацевичтер археологиялық барлау барысында жұмыс жүргізіп, жинастырылған материалдар негізінде қаланың V–VIII ғасырда өмір сүріп, одан кейін құлдырап, XII–XVI ғасырларда қайта қөтеріліп, Ақ Орданың кезінде қайта жанданғандығын жазады (Агеева, Пацевич, 1958: 206–208). Дегенмен, жоғарыда аты аталған ғалымдар қалада археологиялық қазба жұмыстарын жүргізбеген, тек барлау жұмыстарын жүргізе отырып, қаланы және қала маңындағы ескерткіштерді сипаттаған. Сонымен қатар, қала үстіндегі материалдарды жинастыра отырып, қаланың өмір сүру кезеңін анықтауға тырысқан.

XX ғасырдың 70-ші жылдары қалага ОАЭ-ның Отыrap археологиялық экспедициясының менгерушісі К.А. Ақышев пен К.М. Байпаковтар қаланы топографиялық жағынан зеріттеп, бұл қала ортағасырлық қалалардың ішінде Отыrap қаласынан кейінгі атақты екінші қала деген анықтама берген (Ақышев, Байпаков, Ерзакович, 1970).

Дегенмен, жоғарыда көрсетілген ғалымдардың ешбірі қалада археологиялық қазба жұмыстарын

жүргізбекен. Соның әсерінен қала ғалымдардың назарынан тыс қалып, 2000 жылға дейін зиратқа айналып кеткен. Қаланың археологиялық жағынан сақталу жағдайы өте нашар. Ескерткіште 2003 жылдан бері Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің археолог ғалымдары археологиялық қазба жұмыстарын жүргізіп келеді. Кешенде осы күнге дейін жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарының нәтижесінде қаланың шығыс қақпасы, қақпа маңындағы қамал қабырғалары, қала аумағындағы түрғын үй бөлмелері, қаланың орталық мешіті, қала аумағындағы кесенелер ашылып, ғылыми айналымға енгізілді. Сонымен қатар, қаланың екі жеріне стратиграфиялық кесінділер салынып, қаладағы мәдени қабаттардың хронологиясы анықталды (Zholdasbaev, Aldabergenova, 2013: 77–78).

Нәтижелер. Т.Ф.Д., профессор С.Ж. Жолдасбаевтың жетекшілігімен Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетіне қарасты Археология ғылыми-зерттеу институтының Сығанак археологиялық экспедициясы құрылып, ортағасырлық Сығанақ қалашығында ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізіп келеді. Сығанак археологиялық экспедициясы далалық жұмыстарын орталық мешіттің онтүстік бөлігіндегі, яғни 2019 жылы 11x1 м құрайтын №1 кесіндінің орнында қазба жұмыстары жүргізілді (Жолдасбаев т.б., 2019: 16–17). Осы кесіндінің нәтижесінде №18 қазба нысанының ашылу бағыты нақтыланды. Зерттеу жұмыстары барысында №18 қазба алаңында жүргізілген қазба жұмыстары нәтижесінде екі құрылыс кезеңі анықталды. Бірінші құрылыс кезеңі жер бетіне жақын болғандықтан қатты бұзылып кеткен. Ашылған бөлмелер толық сақталмағандықтан бір қатар бөлігі алынып тасталды. Сонымен қатар, атальыш алаңда жүргізілген қазба жұмыстары барысында бір өулетке тән ағаш табытқа жерлеу орындары анықталды. Мұндай ағаш табытпен жерлеу орындары қала маңындағы кесенелердің бірінде анықталды (Искендерова т.б., 2019: 92). Екінші құрылыс кезеңінің екі бөлмесі анықталып ашылды. Қазба алаңында ашылған бөлмелердің бірқатар қабырғалары қазба жиегінің астында қалғандықтан толық ашылмай қалды. Себебі, осы жылғы қазылатын 10x15 м құрайтын алаңнан тыскары болды. Атальыш нысаннан алынған құмыралар мен керамика сыйықтарына талдау жасай отырып, жоғарғы қабатының XVII–XVIII ғасырлар аралығына жататындығы, ал төменгі қабаттың XV–XVI ғасырлар аралығына жататындығы анықталды (Жолдасбаев т.б., 2016: 98–134).

Бірінші құрылыс кезеңі. Қазба алаңының ен бійк нүктесінен 0,5 м терендіктен күйдірілген кесектен қаланған бірінші құрылыс кезеңінің бөлмесі ашылды және оны шартты түрде асхана бөлмесі деп белгіленді. Қабырғалардың бір-екі қатар қыштары ғана сақталған және ашылған қабырғалардың қыштары толығымен сақталмаған. Осы аралықтар құланың бос топырақтар мен қыш сыйықтарынан тазартылып, асхана бөлмесі ашылды. Бөлменің жалпы аумағы 3x4 м және солтүстік және шығыс қабырғалары жартылай сақталған. Ашылған бөлме еденіне көлемдері 25x25x5 см болып келетін күйдірілген қыш төсеген. Осы үлгідегі күйдірілген кесектер Шу өніріндегі ортағасырлық Ақтөбе (Баласагұн) қаласындағы қазба кезінде анықталған XI–XIV ғғ. құрылыс нысадарынан көруге болады (Akymbek, Baibugunov, 2013: 1236). Еден төсенділерінің онтүстік бөлігі ғана сақталған. Асхана бөлмесінің онтүстік қабырғасы орта деңгейде сақталған және қам кесектен қаланған. Қам кесектен қаланған онтүстік қабырға онтүстік-шығыстан солтүстік-батысқа қарай бағытталып жатыр. Қабырғаның сақталған биіктігі 0,3–0,5 м, қалындығы 1 м, ұзындығы 3 м. Қабырғаның сыртында әр жерлерінде гипстен сыланған сылактары сақталған. Асхана бөлмесінің батыс қабырғасы сақталмағандықтан анықталған жоқ. Асхана бөлмесінің шығыс қабырғасы солтүстік-шығыстан онтүстік-батысқа қарай бағытталып жатыр. Ашылған қабырға бір қатар қыш дейгейінде, яғни 25–30 см биіктікте сақталған. Ал, ұзындығы 4 м, қалындығы 1 м болып келетін қабырға ашылды. Асхана бөлмесінің солтүстік қабырғасы сақталмағандықтан анықталған жоқ. Онтүстік қабырғаның батыс бөлігінен жартылай сақталған екі тандыр орны ашылды.

Тандырдың ернеуінің аумағы 0,8 м, сақталған биіктігі 0,5 м, жиегінің қалындығы 5 см және тандыр ішіндегі түтіндік шығатын мұржа ойығының аумағы 0,15 м. Бірінші тандырдың онтүстік бөлігінде орналасқан мұржаның ұзындығы 0,6 м, ені 0,3 м, ойығының терендігі 0,2 м. Сондай-ақ, мұржаны онтүстік қабырға ішіне күйдірілген қышты қалау арқылы орналастырған. Сонымен қатар, тандыр іші ирек сыйықты өрнектермен ойылып көмкерілген.

Бұл ирек сыйықтар тандыр ішіне салынған нан өнімдерін ұстап түру үшін жасалған. Тандыр сыртын күйдірілген қыш сыйықтарын тігінен қалап шыққан. Бірінші тандырдың батыс бөлігінде екінші тандыр орналасқан. Оның сақталу деңгейі өте нашар және қабырғалары үгітіліп түр. Жартылай сақталған тандыр ернеуінің аумағы 0,5 м, сақталған биіктігі 0,4 м, жиегінің қалындығы 3–4 см. Тандырдың онтүстік-батыс бөлігі ғана сақталған.

Қазба алаңының онтүстік бөлігінен бірнеше қоқыс тастайтын шұнқыр орындары анықталып, іші табанына дейін тазартылды. Бірінші құрылыс кезеңінің № 1 қоқыс шұнқыры қазба алаңының онтүстік-батыс бөлігінде 0,3 м терендіктен анықталды. Ашылған қоқыс шұнқырының аумағы 1,2 м, терендігі 0,7 м.

Осы қоқыс шұнқырының солтүстік-батыс бөлігінде қосарлана № 2 қоқыс шұнқыры орналасқан. Оның аумағы 1 м, терендігі 0,7 м. Қоқыс шұнқырының ішін тазалау барысында 0,4 м терендіктен

ұзындығы 0,6 м болып келетін күйдірілген қыш сынықтарының қаландысы орналасқан. Соған қарағанда қоқыс шұнқыры жоғарғы құрылыс кезеңінің қабыргасын бұзып кеткен болса керек.

№1 қоқыс шұнқырының оңтүстік-батыс бөлігінде №3 қоқыс шұнқыры қосарлана орналасқан. Оның аумағы 1 м, терендігі 0,2 м. Бір-біріне қосарлана орналасқан қоқыс шұнқырларының ішін күл аралас бос топырақтан тазалау барысында ұсақ мал сүйектері мен ыдыс сынықтары теріліп алынды.

№4 қоқыс шұнқыры қазба алаңының оңтүстік бөлігінде 0,4 м терендіктен екінші құрылыс кезеңінің қабыргасының үстінен қазылған. Анықталған қоқыс шұнқыры табанына дейін күл аралас топырақтан тазартылды және оның аумағы 1,1 м, терендігі 0,5 м. Сондай-ақ, №4 қоқыс шұнқырының солтүстік-шығыс жиегінде солтүстік-батыстан оңтүстік-шығысқа қарай бағытталып жатқан бірінші құрылыс кезеңінің қабыргасы ашылды. Анықталған қабырганың сақталған ұзындығы 1,2 м, қалындығы 0,4 м, биіктігі 0,3 м. Сонымен қатар, осы қабыргадан оңтүстікке қарай ұзындығы 0,5 м, қалындығы 0,4 м құрайтын бір қатар күйдірілген қыш сынықтарынан қаланған қабырга қалдығы орналасқан. Ашылған осы қабырганы №4 қоқыс шұнқырды қазу кезінде бұзып кеткен.

№5 қоқыс шұнқыры қазба алаңының оңтүстік-шығыс бұрышынан 1 м терендіктен анықталды. Анықталған қоқыс шұнқырының аумағы 1,3 м, терендігі 0,5 м. Қоқыс шұнқырының іші күл аралас бос топырақтан табанына дейін тазартылды. Ашылған қоқыс шұнқыры екінші құрылыс кезеңінің кесектен қаланған қабыргасын бұзып кеткен.

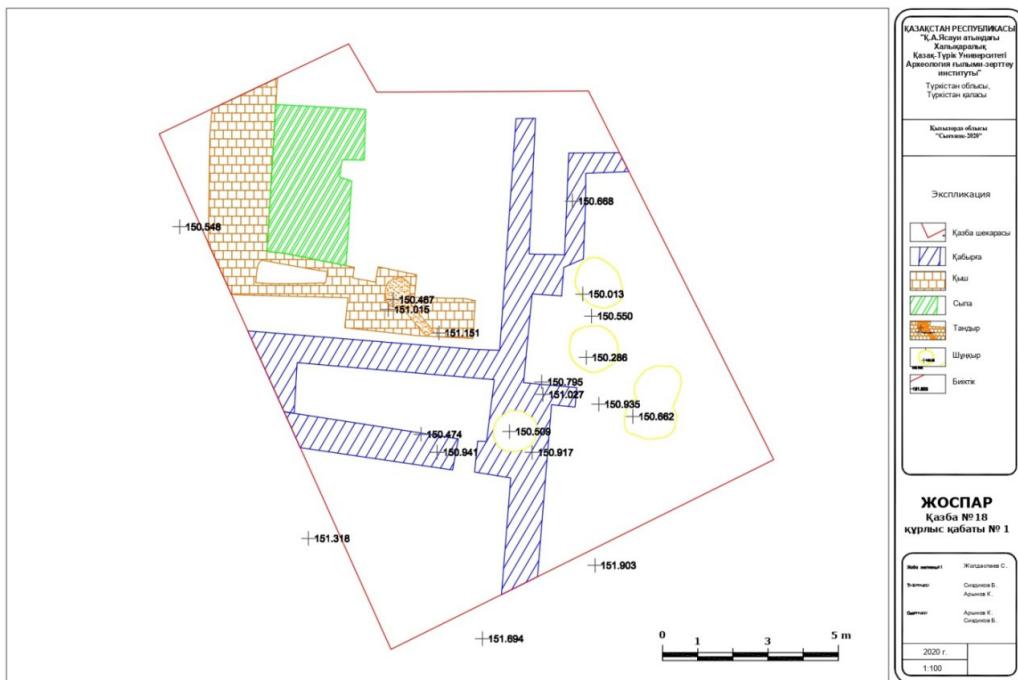
№6 қоқыс шұнқыры қазба алаңының оңтүстік-батыс бөлігінде, № 5 қоқыс шұнқырының солтүстігінде 1 м терендіктеге орналасқан. Ашылған қоқыс шұнқырының іші күл аралас бос топырақтан табанына дейін тазартылды. Сонымен қатар ішінен ыдыс сынықтары мен ұсақ мал сүйектері шықты. Оның аумағы 1,2 м, терендігі 0,4 м.

1-сурет Қазба алаңындағы жерлеу орны

Қазба алаңының шығыс бұрышынан, яғни асхана бөлмесінің шығысында оңтүстік-батыстан солтүстік-шығысқа қарай бағытталып жатқан бөлме қабыргасының батыс және солтүстік қабыргалары анықталды. Шығыс қабыргасы қазба жиегінің астында қалғандықтан анықталған жоқ. Оңтүстік қабыргасы ашық бастырмалы болса керек. Себебі, бөлме қабыргасының бітер түсінде баған тіреуінің астына қойылған тау тасы орналасқан. Бұрышқа қойылған тау тасының биіктігі 0,5 м, ұзындығы 0,4 м, қалындығы 0,3 м. Жартылай ашылған бөлме қабыргасының батыс қабыргасы оңтүстік-батыстан солтүстік-шығысқа қарай бағытталып жатыр. Оның ұзындығы 2,2 м, сақталған биіктігі 0,3 м, қалындығы 0,3 м. Қабырга күйдірілген қыш сынықтары мен қам кесектен қаланған. Бөлменің солтүстік қабыргасы солтүстік-батыстан оңтүстік-шығысқа қарай бағытталып жатыр. Оның ашылған ұзындығы 1 м, биіктігі 0,3 м, қалындығы 0,3 м. Қабырганың шығыс бөлігі қазба жиегінің астында қалғандықтан толық ашылған жоқ.

Қазба алаңындағы Асхана бөлмесінің солтүстік-батыс бөлігінде сыпа үстіне ағаш табытпен жерленген 7 адам қанқасы ашылды. Анықталған табыттың астынғы бөлігінің ағаш шірінделері ғана сақталған. Адам қанқаларын ашу барысында ағаш қалдықтары мен қатты тотығып кеткен бірнеше шегелер табылды. Соған қарағанда адамдарды ағаш табытпен жерлеген. №7 жерлеу орны ғана күйдірілген қышпен үй жасау арқылы жерленген. Ашылған адам қанқасына солтүстіктен бастап реттік санмен сипатталып, беріліп отыр (1-сурет).

1 сыйза Қазба №18. Бірінші құрылыш кезеңінің биектіктері

№1 адам қаңқасының жамбас, оң жақ балтыр сүйегі және оң жақ қол сүйектері ғана анықталды, толық сақталмаған. Солтүстік-батысқа қарай бағытталып жерленген адам қаңқалары қозғалып кеткен. Ашылған адам қаңқасының ұзындығы 1,2 м.

№2 адам қаңқасы анатомиялық толық сақталған. Бет жүзі солтүстік-шығысқа қаратылып жерленген, толық ұзындығы 1,2 м. Сол жақ аяғының тізе түсында адам қабырғасы шашылып жатыр.

№3 адам қаңқасы анатомиялық толық сақталған. Бет жүзі солтүстік-батысқа қаратылып жерленген мүрденін ұзындығы 1,7 м. Оң қолы мен сол қолы шынтақ түсынан бүгіліп, ішіне қойылған. Сонымен қатар, мүрденін үстінде ретсіз өзге адам сүйектері шашылып жатыр.

№4 адам қаңқасы анатомиялық толық сақталмаған. Бет жүзі солтүстік-батысқа қаратылып жерленген адамның ұзындығы 1,6 м шамасында. Ашылған адам қаңқасының тізе түсында адамның бас сүйгейінің артқы бөлігі және өзге де адам сүйектері шашылып жатыр.

№5 адам қаңқасы анатомиялық толық сақталмаған. Бет жүзі солтүстік-шығысқа қаратылып жерленген адамның ұзындығы 1,5 м шамасында. Бас сүйегі түсынан сексеуіл тамыры бұзып, қозғап жіберген. Сондай-ақ, сүйектер қозғалып, ретсіз жатыр.

№6 адам қаңқасы анатомиялық толық сақталмаған. Ретсіз жатқан адам қаңқасының ұзындығы 1,7 м шамасында. Осы мүрденін жамбас түсында және оң жақ иық түсында адамның екі бас сүйегі орналасқан.

№7 жерлеу орны көлемдері 25x25x5 см болып келетін күйдірілген қышпен қаланған. Бет жүзі батысқа қаратылып жерленген адам қаңқасы анатомиялық толық сақталған. Оң қолдың шынтағынан бүгіп, төс түсінә койған. Ал, сол қолын шынтағынан бүгіп, іш түсінә койған. Сонымен қатар екі тізесін сөл бүгіп жерлеген. Адам қаңқасының ұзындығы 1,8 м.

Қазба алаңында анықталған № 1-6 адам қаңқалары толығымен жерлеу орнынан алынып, өзге орынға жерленді. Адам қаңқаларының жатқан жерін тазалау барысында №6 жерлеу орнының бас түсында үш аяқты темір қазан анықталды. Темір қазан қатты тотығып кеткен.

Сондай-ақ, осы жерлеу орнының солтүстік-батыс бөлігінде онтүстік-батыстан солтүстік-шығысқа қарай бағытталып жатқан кабырға анықталды. Кабырға көлемдері 25x25x5 см болып келетін күйдірілген қыштармен қаланған. Ашылған қабырғаның ұзындығы 3,2 м, қалындығы 1,5 м, биектігі онтүстік жағы 0,1 м, солтүстігінде 0,3 м. Сонымен қатар ашылған қабырғаның онтүстік бөлігі қазба жиегінің астында қалғандықтан толық ашылған жоқ. Қазба жұмыстары барысында анықталған бірінші құрылыш кезеңінің жобасы мен тік кесіндісі сзылды (1-сыйза).

2-сурет Қазба алаңында ашылған екінші құрылым кезеңінің әуеден корінісі

Екінші құрылым кезеңі. Қазба жұмыстарын өрі қарай жалғастыру барысында 0,7 м терендіктен екінші құрылым кезеңінің екі бөлмесі анықталды. Бірінші бөлме қазба алаңының орталық бөлігінде, яғни бірінші құрылым кезеңінде орналасқын асхана бөлмесінің астында орналасқан (2-сурет).

Бөлме 1. Бөлменің шығыс қабыргасы ғана ашылды. Оңтүстік-батыстан солтүстік-шығысқа қарай созылып жатқан қабырганың ұзындығы 4 м, сакталған биіктігі 0,7 м, қалындығы 0,8 м. Қабырга көлемдері 20x20x40 см болып келетін қам кесектен қаланған. Осы қабырганың үстінде 0,1 м қалындықта әк аралас топырақ төсөлген. Оның үстіне бірінші құрылым кезеңінің бір қатар күйдірілген қыштан қаланған қабыргасы орналасқан. Осы көлемдегі қам кесектер қаланың шығыс қақпасындағы қорған қабыргаларында қаланған (Жолдасбаев және т.б. 2012: 185). Ал оңтүстік қабыргасы бірінші құрылым кезеңіндегі тандыр құрылымының астында қалғандықтан ашылмады. Ал, батыс қабыргасы жоғарғы құрылым кезеңіндегі жерлеу орнымен байланысып жатқан болуы мүмкін. Бөлменің солтүстік қабыргасы қазба жиегінің астында қалғандықтан толық ашылған жоқ.

2-сызба Қазба №18. 1,2 құрылым кезеңдерінің тік кесіндісі

Бөлме 2. Қазба алаңында ашылған екінші бөлменің жалпы аумағы 1,5x4 м. Бөлме іші еден деңгейіне дейін құланды бос топырактардан тазартылды. Бөлменің қабыргалары сыртындағы сылағымен жақсы сақталған және көлемдері 24x12x10 см болып келетін қам кесектен қаланған. Көлеміне қарап бұл ашылған бөлме дәліз қызметін атқарған болса керек. Сонымен қатар, ашылған бөлменің солтүстік-шығыс бөлігінде бірінші құрылым кезеңінің тандыр бөлмесі орналасқан. Батыс қабырга; оңтүстік-батыстан солтүстік-шығысқа қарай бағытталып жатқан қабырганың ұзындығы

1,5 м, биіктігі 0,6 м, қалындығы қазба жиегінің астында қалғандықтан анықталған жоқ. Қабырға еденде 0,15 м биіктікте тапталған, топырақ төсөлген. Оның бетіне торт қатар қам кесек қаланған. Бұл қабырға солтүстік және оңтүстік қабыргалармен еш байланыссыз қаланған. Соған қарағанда қабырға кейіннен жабылған болса керек. Солтүстік қабырға; оңтүстік-шығыстан солтүстік-батысқа қарай созылып жатқан қабырганың ұзындығы 4 м, биіктігі 0,7–0,8 м, қалындығы 0,8 м. Қабырганың солтүстік-батыс бөлігіндегі көлемі $0,4 \times 0,4$ м болып келетін ниша орналасқан. Соңдай-ақ, қабырганың солтүстік бөлігіндегі тандыр құрылсызы орналасқан және осы қабырға арқылы тұтіндік мұржасын шығарған. Қабырганың шығыс бұрышын 0,8 м аралықта бірінші құрылсыз кезеңінің қоқыс шұнқыры бұзып кеткен. Ашылған қабырганың сақталуы жақсы және сырты сабан қосып сыланған, қалындығы 0,5–1 см аралықта. Шығыс қабырға; оңтүстік-шығыстан солтүстік-батысқа қарай созылып жатқан қабырганың ұзындығы 1,5 м, биіктігі 0,8 м, қалындығы 0,8 м. Ашылған қабырганың сақталуы жақсы және сырты сабан қосып сыланған, қалындығы 0,5–1 см аралықта. Қабырганың сырты болігін бірінші құрылсыз кезеңінің қоқыс шұнқыры бұзып жатыр. Оңтүстік қабырға; оңтүстік-шығыстан солтүстік-батысқа қарай бағытталып жатқан қабырганың ұзындығы 4 м, биіктігі 1 м, қалындығы 0,8 м. Қабырға астына еден деңгейінен 0,5 м биіктікте әр аралас бос топырақ төсөліп, үстіне көлемдері $24 \times 12 \times 10$ см болып келетін қам кесектен қаланған. Сонымен қатар қазба кезінде ашылған құрылсыз нысандарының жобасы мен тік кесіндісі сыйылды (2-сызба).

Кесінді. Сығанақ қалашығының шығыс қақпасының кіреберісінен батыс бағытқа, қала орталығына бағытталған көше бойының 240 метрінің он қанталынан зерттеу жүргізілу үшін, көлемі $25 \times 25 \times 2$ м төбешік таңдалды. Зерттеу орыны шартты түрде «Кесік №1» деп белгіленді. Кесік төбешік етегінен жоғары қарай солтүстік бағытқа қарай бағытталып, көлемі 15×2 м жер белгіленіп, зерттеу жүргізу жоспарланды. Төбешіктің үстін сексеуіл, қарабарқын және шөп басқан. Зерттеу жұмысына дейін төбешік үстінде көптеген майдаланып кеткен қыш ыдыс сынықтары, сексеуілдің қураған бұтақтары және сүйектер шашылып жатты. Эр жерден кесек-кесек темір қорытпалары да анықталды.

Зерттеу жұмысына дейін төбешік үстінен төмендегідей ыдыс сынықтары алынды.

1. Ауыз ернеуінің сынығы бар, боялмаған қыш ыдыс. Ернеуі сыртқа қарай қайырыла жасалған. Ауыз ернеуінің аумағы 18 см, сақталған биіктігі 5 см, қалындығы 0,5 см.

2. Ауыз ернеуінің сынығы бар, боялмаған қыш ыдыс. Ернеуі сыртқа қарай қайырыла жасалған. Ауыз ернеуінің аумағы 35 см, сақталған биіктігі 4 см, қалындығы 1,0 см.

3. Ауыз ернеуінің сынығы бар, боялған ыдыс. Жасыл түсті. Ауыз ернеуінің аумағы 18 см, сақталған биінтігі 2 см, қалындығы 0,5 см.

Алғашқы зерттеу төбешіктің үстін сексеуіл, қарабарқын және шөптерді тазалаудан басталды. Зерттеу жұмысы нысанның оңтүстік нұктесінен солтүстік бағытқа қарай бес метр жердегі көртік жерден бастау алды. Беткі қабаты бір күрек бойы үрлеме топырақ пен борпылдақ топырақтан тазартылғаннан кейін, астынғы қабатын анықтау мақсатында тазалана қырылып, сипырылды. Кесіктің оңтүстік бөлігінен әр жерден ретсіз жатқан кесек сынықтарынан басқа ештене көріне қоймады. Ал солтүстік бөлігінен тігінен қаланған көлемі 25×5 см қи кесек анықталды. Бұл қи кесектер 0,5 м-ге дейін жалғасты. Қидан жасалған мұндай түрғын үйлерде қалада XIX ғасырдың I жартысында өмір сүрген түрғындардың тұрақтары (Жетібаев және т.б. 2020: 188). Қаланың жоғарғы құрылсыз кезеңінің барлығы осы қи кесектен қаланған түрғын үйлерде қоныстанған (Zholdasbaev, Aldabergenova, 2013:312). Оңтүстік бөлігінен 0,5 м теренждіктен көлемі 120×110 м кесек қаландысының нобайы көрінді. Кесек қаландысының оңтүстігінде көлемі 30×30 см шұнқыр орналасқан. Кесек қаландысының қандай құрылсыз бөлігі екендігін зерттеу барысы көрсетеді.

Келесі кезекте кесіктің оңтүстік шеткі нұктесінен 2,5 м-ден бір күрек бойымен (30 см) сатылап аршила бастады. Кесік жоғарғы нұктесінен төмен қарай еніс болғандықтан 50–60 см-дей тереңдетіліп, төмөнгі оңтүстік нұктесі жол деңгейімен тенестірілді.

Кесек қаландысының жан-жағын тазалау кезінде, кесек қаландысының жалаң қабат екендігі белгілі болды. Қаланды солтүстік бағытқа қарай алты қатар етіп қаланған.

1-қатар. Қөлдененінен тігінен қаланған. Кесек көлемі $23 \times 18 \times 8$ см.

2, 3-қатар. Ұзына бойы тігінен қаланған. Кесек көлемі $30 \times 18 \times 8$ см.

4-қатар. Қөлдененінен тігінен қаланған. Кесек көлемі $23 \times 18 \times 8$ см.

5-қатар. Қөлдененінен тігінен қаланған. Кесек көлемі $23 \times 18 \times 8$ см.

6-қатар. Ұзына бойы тігінен қаланған. Кесек көлемі $30 \times 18 \times 8$ см.

Кесіктің солтүстік шетінің 0,8 м теренждікте (II ярус) ЖҚҚ-ның (Жоғарғы құрылсыз қабатының) еден деңгейінен таға тәрізді ошак анықталды. Көлемі $0,4 \times 0,3$ м, теренждігі 23 см. Ишінен қара түсті күл аралас топырақ алынды. Ошактың оңтүстігінен 0,6 м жерде аумағы $0,3 \times 0,3$ м, теренждігі 0,2 м шұнқырдан қара-сүр түсті топырақ аралас күл төгілген жер бар екендігі белгілі болды. Күл арасынан түйіршік-түйіршік темір қорытпалары анықталды.

Осы қабатта ортадағы кесек қаландысының солтүстік шығыс бұрышынан ретсіз жатқан төрт кірпіш аршилды. Аталған кірпіштерді ешқандай құрылсыз бөлігіне үқсата алмадық. Ишіндегі бір кірпіштегі күйік іздері әлде бір ошактың бұзылған кірпіштері екендігінен хабар береді. Кесек қаландысының оңтүстігінде 1,1 м теренждікте 1ҚҚ-на тән кірпіш төсенділірі көріне бастады (III ярус).

Келесі кезекте ортадағы кесек қаландысының астын зерттеу мақсатында, сыйбасы түсіріліп, фотографсация жасалғаннан кейін қаланды алынып тасталды. Қаланды астынан 1КҚ-на төн ошақ нобайы көрінді. Кесек қаландысының алынуы барысында онтүстік бөлігінің астынан көлемі тауық жобалас құс сүйегі анықталды.

Кесіктің солтүстігіндегі пеш пен қара түсті күл қабаттары, аталған нысан орналасқан жердің шеберхана болғандығынан хабар береді. Ары қарай зерттеу жұмыстары барысында анықтайды боламыз.

Осыдан кейін зерттеу жұмыстары аяқталды да, кесінді беттері тазаланып 0,50 м ярустарға бөлінді. Кесінді беттері бізге топырақ қабаты құрамы мен мәдени қалдықтардың төмөндегідей екендігін көрсетіп берді (3-сызба).

Кесіндінің шығыс қимасы.

1. Кесіндінің шығыс қимасының солтүстік бөлігі 10 см шым қабаты.

2. Оның асты 1,5 яруска дейін қи кесектер.

3. Кесіндінің солтүстігінде, 3 ярустың орта түсінде қара күл қабаты мен кесек қаландылары орналасқан.

4. Онтүстік бөлігі шым қабатынан кейін Зярусқа дейін бос топырак.

5. 3 яруста орта көлемді құмыра мен кесек қаландысы анықталды.

6. Ал қалған бөліктері құланда мен бос топырақтан тұрады.

Кесіндінің солтүстік қимасы.

1. 10 см шым қабатынан кейін 2 яруска дейін құланда бос топырак.

2. 3 яруста 20 см күл аралас бос топырак.

3. 3 яруста 25 см қара түсті күл қабаты мен ошақ мүржасы тәрізді ойық байқалды.

3 сызба Кесіндінің шығыс және солтүстік қималары

Қорытынды. Қорыта келе, маусымдық далалық зерттеу жұмыстары барысында №18 қазба алаңында жүргізілген қазба жұмыстары нәтижесінде екі құрылыс кезеңі анықталды. Бірінші құрылыс кезеңі жер бетіне жақын болғандықтан қатты бұзылып кеткен. Сонымен катар, аталмыш алаңда жүргізілген қазба жұмыстары барысында бір әулетткесілі жерлеу орны ашылды. Себебі, қалашық орны XIX ғасырда биік төбе болып жатқандықтан маңайдағы тұрғындар қаза тапқан туыстарын жерлеп зират ретінде пайдаланған. Жоғарыда айтып өткеніміздей 2003 жылы ескерткіште қазба жұмыстары басталмас бүрын қала орны зират қызметін атқарып келген болатын.

Далалық зерттеу жұмыстары барысында екінші құрылыс кезеңіне жататын екі бөлме анықталды. Қазба алаңында ашылған бөлмелердің бірқатар қабырғалары қазба жиегінің астында қалғандықтан толық ашылмады. Себебі, қазылған 10x15 м құрайтын қазба алаңынан тысқары болды. Аталмыш нысандан алынған құмыралар мен керамика сындықтарына талдау жасай отырып, жоғарғы қабатының XVII–XVIII ғасырлар аралығына жататындығы, ал, төменгі қабаттың XV–XVI ғасырлар аралығына жататындығы анықталды.

№1 кесіндіде жүргізілген қазба жұмыстары нәтижесінде екі құрылыс қабаты анықталды. Тазалау жұмыстары барысында анықталған ошақ пен қара түсті күл қабаттарды негізге ала отырып, аталған нысан орналасқан жердің шеберхана болғандығынан хабар береді. Қазба алаңынан алынған құмыралар мен керамика сындықтарына талдау жасай отырып, жоғарғы қабатының XIX ғасырға жататындығы, ал төменгі қабаттың XVII–XVIII ғасырлар аралығына жататындығы анықталды.

Әдебиет тізімі

- Zholdasbaev S., Aldabergenova M. The medival town of Kazakhstan // Asian Social Science. 2013, Volume 9, Issue 5, 73-82 pp.
- Akymbek Y., Baibugunov B. Minaret of Medieval City Aktobe // World Academy of Science, Engineering and Technology. 2013, Vol: 78, 1235–1238 pp.
- Агеева Е.И., Пацевич Г.И. Из истории оседлых поселений и городов Южного Казахстана // Труды ИИАЭ АН Каз ССР. Т.5. Алматы: 1958. С. 215.
- Акисhev К.А., Байпаков К.М., Ерзакович Л.Б. Древний Отран. (топография, стратиграфия, перспективы). Алма-Ата: Издательство «НАУКА» Казахской ССР, 1972. С. 214.
- Бернштам А.Н. Проблемы древней истории и этногенеза Южного Казахстана // Известия АН Каз ССР. Серия археологическая. 1949. Выпуск 2. С. 59–99.
- Жетібаев К., Жолдасбаев С., Арынов Қ., Бахтыбаев М. Сығанак қалашығында 2019 жылы жүргізілген археологиялық зерттеу жұмыстарының нәтижелері // Ясави университетінің хабаршысы. 2020. №2 (116). 312–325 бб. <http://habarshy.ayu.edu.kz/tr/zhurnal-muragaty/#1555301655403-7bfe06bb-947d>
- Жолдасбаев С. Ортағасырлық Сығанак қаласы (Х–XVIII ғғ.). Түркістан: Тұран баспасы, 2009. 246 б.
- Жолдасбаев С., Нурханов Б.О., Бахтыбаев М., Мургабаев С.С., Арынов К.С. 2011 жылғы Ортағасырлық Сығанак қаласында атқарылған жұмыстар // Марғұлан оқулары 2012. Астана: 2012, 185-189 бб. <http://arheology.kz/sbornik/margulanovskie-chteniya/231-margulanovskie-chteniya-2012.html>
- Жолдасбаев С., Жетібаев К., Бахтыбаев М., Арынов Қ. Сығанак қаласында 2015 жылы жүргізілген археологиялық зерттеу жұмыстары // «Қазақстанның тарихи-мәдени мұраларының өзекті мәселелері: өткені, бүгіні мен болашағы» атты тарих ғылымдарының докторы, профессор Мадияр Елеуовтың 70 жылдық мерейтойына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. I бөлім. Алматы: Қазақ университеті, 2016. 285 б.
- Жолдасбаев С., Жетібаев К., Бахтыбаев М., Мургабаев С., Арынов Қ., Сиздиков Б., Гурсой М., Амантуров М., Малдыбекова Л. «Қызылорда облысының мәдениет, мұрағаттар және құжаттама басқармасының Қызылорда облыстық тарихи және мәдени ескерткіштерді корғау жөніндегі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі тапсырысы бойынша орындалған «Қызылорда облысы, Жаңақорған ауданындағы Сығанак қалашығына археологиялық зерттеу жұмыстарын жүргізу» тақырыбы бойынша 2019 жылы атқарылған ғылыми-зерттеу жұмыстары жайлы есеп. Түркістан: 2019. 161 б.
- Жолдасбаев С.Ж., Жетібаев К.М., Бахтыбаев М.М., Мургабаев С.С. Сығанак жәдігерлері. Түркістан: Тұран, 2016. 182 б.
- Искендирова А., Бахтыбаев М., Мургабаев С., Арынов Қ., Амантуров М. Отчет о научно-исследовательской работе по итогам 2019 года, выполненного в рамках программы Министерства иностранных дел РК по теме «Археологические исследования некрополя средневековое городище Сыганак». Ташкент: 2019. С. 92.
- Каллаур В.А. Древние города Саганак (Сунак), Ашнас или Эшнас (Асанас) в Первовском уезде, разрушенные Чингиз-ханом 1219 г. // ПТКЛА. Приложения к протоколу от 7 февраля 1900.
- Кастанье И.А. Надгробные сооружения киргизских степей. Оренбург: 1911. С. 189–192.
- Лерх П. Археологическая поездка в Туркестанский край в 1867 году. Санк-Петербург: 1870. С. 38.
- Смирнов Е.А. Древности на среднем и нижнем течении р. Сырдарьи. // ПТКЛА от 17 февраля 1897. С. 7.
- Якубовский А.Ю. Развалины Сыгнака // Сообщения ГАИМК. 1929. Выпуск 2. С. 123-159.

References

- Zholdasbaev S., Aldabergenova M. The medival town of Kazakhstan //Asian Social Science. 2013. Volume 9, Issue 5, pp. 73-82. [in English]
- Akymbek Y., Baibugunov B. Minaret of Medieval City Aktobe//World Academy of Science, Engineering and Technology. 2013. Vol: 78, pp. 1235–1238. [in English]
- Ageeva E.I., Patsevich G.I. Iz istorii osedlyhposeleñii i gorodov Iujnogo Kazahstana. [From the history of settled settlements and cities of South Kazakhstan]. Trudy II AE AN Kaz SSR. T.5. Almaty, 1958.p.p. 215. [In Russian]
- Akishev K.A., Baypakkov K.M., Erzakovich L.B. Drevnii Otrar. (topografiya, stratigrafiya, perspektiv). [Ancient Otrar. (topography, stratigraphy, perspectives)]. Alma-Ata: Izdatelstvo «NAUKA» Kazahskoi SSR, 1972. pp. 214. [In Russian]
- Bernshtam A.N. Problemy drevnei istorii etnogeneza Yuzhnogo Kazahstana [Problems of ancient history and ethnogenesis of South Kazakhstan]. Izvestia AN Kaz SSR. Seriia arheologicheskaya. Vypusk 2. Almaty, 1949. pp.59–99. [In Russian]
- Zhetibaev K., Zholdasbaev S., Arynov K., Bahtybaev M. Syganak kalashygynda 2019 zhly zhurgizilgen arheologialyky zertteu zhumystarynyndan natizheleri. [The results of archeological research in 2019 in the town of Syganak]. Iasaui universitetinin habarshysy. 2020. №2 (116). pp. 312–325. [In Kazakh]
- Zholdasbaev S. Ortagasyrlyk Syganak kalasy (X–XVIII gg.). [Medieval city of Syganak (X-XVIII centuries)]. Turkistan: Turan baspasy, 2009. Pp.246 [In Kazakh]

Zholdasbaev S., Nurhanov B., Bahtybaev M., Murgabaev S., Arynov K. 2011 zhylyg Ortagasyrlyk Syganak kalasynda atkarylgan zhumystar. [Work done in the medieval city of Syganak in 2011]. Margulan okulary 2012. Astana: 2012. Pp. 188 [In Kazakh]

Zholdasbaev S., Zhetibaev K., Bahtybaev M., Arynov K. Syganak kalasynda 2015 zhyly zhurigizilgen arheologiyalyk zertteu zhumystary. [Archaeological excavations in Syganak in 2015]. «Kazakstannyn tarihi-madeni muralaryny ozekti maseleleri: otkeni, bugini men bolashagy» atty tarif gylymdaryny doktry, professor Madiyar Eleuovtyn 70 zhyldyk mereitoyna arnalgan halykaralyk gylymi-tazhiribelik konferenciya materialdary. I bolim. Almaty: Kazak universiteti, 2016. Pp. 285. [In Kazakh]

Zholdasbaev S., Zhetibaev K., Bahtybaev M., Murgabaev S., Arynov K., Sizdikov B., Gursoy M., Amanturov M., Maldybekova L. «Kizilorda oblisinin madeniet, muragattar zhane kuzhattama baskarmasinin Kizilorda oblistik tarihi zhane madeni eskertkishterdi korgau zhonindegi» kommunaldik memlekettik mekemesi tapsirisi boinsha orindalgan «Kizilorda oblizi, Zhanakorgan audanindagi Siganak kalashigina arheologiyalyk zertteu zhumistarlar zhurgizu» takiribi boinsha 2019 zhyly atkarilgan gilymi-zertteu zhumistari zhaily esep. Turkistan: 2019. p.p.161. [In Kazakh]

Zholdasbaev S.Zh., Zhetibaev K.M., Bahtybaev M.M., Murgabaev S.S. Syganak zhadigerleri. [Artifacts of Syganak]. Turkistan: Turan, 2016. p.p.182. [In Kazakh]

Iskendirova A., Bahtybaev M.M., Murgabaev S.S., Arynov K., Amanturov M., Otchet o nauchno-issledovaltel'skoj rabote po itogam 2019 goda vypolnennogo v ramkah programmy Ministerstva inostrannyh del RK po teme «Arheologicheskie issledovaniya nekropolya srednevekovoe gorodishche Syganak». Tashkent: 2019. p.p.92. [In Russian]

Kallaur V.A. Drevnie goroda Saganak (Sunak), Ashnas ili Eshnas (Asanas) v Perovskom uezde, razrushennye Chingiz-hanom 1219 g. [The ancient cities of Saganak (Sunak), Ashnas or Eshnas (Asanas) in the Perovsky district, destroyed by Genghis Khan in 1219.]. PTKLA. Prilozheniya k protokolu ot 7 fevraliya 1900. [In Russian]

KastaneI. A. Nadgrobnye sooruzheniya kirgizskikh steppei. [Gravestones of the Kyrgyz steppes]. Orenburg: 1911. p.p. 189-192. [In Russian]

LerhP. Arheologicheskaya poezdka v Turkestanskii krai v 1867 godu. [Archaeological trip to Turkestan region in 1867]. Sank-Peterburg: 1870. Pp. 38. [In Russian]

Smirnov E.A. Drevnosti na sredнем i nizhnem techenii r. Syrdari. [Antiquities in the middle and lower reaches of the river Syrdarya]. PTKLA ot 17 fevralia 1897. Pp.7. [In Russian]

Yakubovskii A.Iu. Razvaliny Sygnaka. [Ruins of Sygnak a]. Soobsheniya GAIMK. 1929. Vol. 2, pp.123-159. [In Russian]

THE ROLE OF SACRED SITES IN THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC TOURISM IN KAZAKHSTAN

Dinara Abdigaliyeva¹, Batyrkhan Zhumabayev^{2*}, Bibigul Isabayeva³

¹National Museum of the Republic of Kazakhstan. Kazakhstan, Nur-Sultan

²L.N. Gumilyov Eurasian National University. Kazakhstan, Nur-Sultan

³Turan University. Kazakhstan, Nur-Sultan

*Corresponding author:

Email: zhumabaevbatyrkhan@gmail.com (B. Zhumabayev), email: mars_diko@mail.ru (D. Abdigaliyeva), email: issabayeva@inbox.ru (B. Isabayeva)

Abstract. This article focuses on the analysis of stimulating the development of domestic tourism. The authors have studied the key components of tourists' motivation to visit sacred sites, and also considered the classification of historical and cultural sights. The results of the study revealed the main motives for travel, factors that attract tourists to sacred places. It is also worth noting that the article deals with the theoretical aspects of sacred space and heritage. Sacred cultural and historical heritage is an important resource for the development of tourism in Kazakhstan. Current thematic tourist routes show that there are sacred places on the territory of Kazakhstan, the visit of which leaves people with strong emotions. A special role in the preservation of historical and cultural heritage sacred sites play Shyrakshy (watchmen). To date, Shyrakshy carry out a leading role in the interpretation of communicative practice and sacred space in Kazakhstan. Shyrakshy often have real or imagined genetic connection with the priesthood of the sacred site. However, it is necessary to distinguish difference between religious tourism and pilgrimage itself. Religious tourism is understood as partly secular visits to religious sites for cultural and educational

**КЕҢЕС ДӘУІРІ ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА
SOVIET PERIOD HISTORY**

Канаева А.Т., Касымова Д.Б.
ФОРМИРОВАНИЕ КАДРОВ В СОВЕТСКОМ КАЗАХСТАНЕ:
СТИЛЬ ЖУМАБАЯ ШАЯХМЕТОВА.....120

Ахмет А.Қ.
УНИВЕРСИТЕТ ТАРИХЫ: ТАСАДА ҚАЛҒАН ДЕРЕКТЕР.....130

Мырзатаева З., Алирова Д., Жұмабаева К., Сапанов С.Ж., Уалтаева А.С.
АТЫРАУ ОБЛЫСЫНЫң 1920-1930 ЖЖ. ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ӨМІРІНДЕГІ
МУНАЙ ӨНДІРІСІНІҢ ОРНЫ.....139

Сәтбай Т.Я., Жолдасұлы Т., Ахметбек Б.М.
СӘУЛЕТШІЛЕР МЕН СҮРЕТШІЛЕР ОДАҒЫНЫң ҚАЗАҚСТАННЫң
МӘДЕНИ ДАМУЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ (1946-1970 жж.).....149

Бәкір Ә.Қ., Тайман С.Т.
М. ШОҚАЙ - МУСЫЛМАН ЭМИГРАНТТАРЫНЫң КӨШБАСШЫСЫ.....160

Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К., Бимолданова А.А.
ОПИУМ ДЛЯ НАРОДА: АТЕИСТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ КАЗАХСТАНЦЕВ
ПЕРИОДА «РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА».....170

**ЭТНОЛОГИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ
ЭТНОЛОГИЯ И АРХЕОЛОГИЯ
ETHNOLOGY AND ARCHEOLOGY**

Тоқтабай А.У.
ТӘЖІКСТАНДАҒЫ ҚАЗАҚТАРДЫң КИЕЛІ ЖЕРЛЕРІ МЕН ТАРИХИ ОРЫНДАРЫ
(ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ЭКСПЕДИЦИЯ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША).....181

Орынбаева Г.У.
КАЗАХСКИЙ АУЛ И СОВЕТСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ:
ТРАДИЦИОННАЯ КУЛЬТУРА В ПРЕДДВЕРИИ ГИБЕЛИ.....191

Жомарт Ж.
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫң ҚҰРАМЫНДАҒЫ ҚОҢЫРАТ ТАЙПАСЫНЫң КӨНЕ ТАРИХЫ.....200

Жетібаев К.М., Сиздиков Б.С., Арынов Қ.С., Баҳтыбаев М.М.
СЫҒАНАҚ ҚАЛАШЫҒЫНДА ЖҮРГІЗЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ
ЗЕРТТЕУ ЖУМЫСТАРЫНЫң НӘТИЖЕЛЕРІ.....209

Abdigaliyeva D., Zhumabayev B., Isabayeva B.
THE ROLE OF SACRED SITES IN THE DEVELOPMENT
OF DOMESTIC TOURISM IN KAZAKHSTAN.....219

Дуванбеков Р.С.
О ПРОБЛЕМАХ ХРОНОЛОГИИ КАМЕННОЙ ИНДУСТРИИ
ПАЛЕОЛИТА ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА В ИСТОРИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ.....226

**Рецензия
Сын-пікір
Review**

Балтабаева К.Н.
РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ: НӘБИЖАН МУҚАМЕТХАНУЛЫ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФЕНОМЕН:
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫң БӨЛІНУІ МЕН ТҮТАСТАНУ ҮДЕРІСІ.....236